

Prof. dr hab. Mirosław Sobecki
Wydział Nauk o Edukacji
Uniwersytetu w Białymstoku

Recenzja
w przewodzie habilitacyjnym dr Ewy Sowy-Behtane
wszczętym
w Uniwersytecie Ignatianum w Krakowie

Ewa Sowa-Behtane pierwsze kroki w dyscyplinie pedagogika stawiała w Uniwersytecie im. Jana Kochanowskiego w Kielcach. Tam w roku 2005 ukończyła studia magisterskie obroną pracy: *Wiedza i postawy dorastających wobec zjawiska narkomanii. Analiza porównawcza*. Po ośmiu latach w roku 2013 uzyskała stopień doktora na Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie na podstawie dysertacji zatytułowanej: *Wartości deklarowane przez młodzież należącą do subkultur (na podstawie badań przeprowadzonych wśród subkultury hip-hop, techno oraz szalikowców)*. W międzyczasie w Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie ukończyła studia na kierunku socjologia – specjalność: psychosocjologia rozwoju osobowego. Dr Ewa Sowa-Behtane od 2012 roku jest zatrudniona na podstawie umowy o pracę jako pracownik naukowo-dydaktyczny / badawczo-dydaktyczny w Akademii Ignatianum w Krakowie.

Habilitantka lokuje swoje osiągnięcia naukowe w obrębie trzech subdyscyplin pedagogicznych: po pierwsze - pedagogiki rodziny, po drugie - pedagogiki międzykulturowej oraz po trzecie - pedagogiki społecznej. Tak też widzi swój dotychczasowy dorobek naukowy co znalazło odzwierciedlenie w autoreferacie.

Opinia dotycząca monografii habilitacyjnej

Ustosunkowując się do dorobku Habilitantki rozpocznę od monografii stanowiącej główne osiągnięcie wskazane przez samą zainteresowaną jako podstawa do ubiegania się o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego. Nosi ona tytuł *Znaczenie różnic kulturowych w kobiecym obrazie funkcjonowania małżeństw i rodzin wielokulturowych*. Praca została opublikowana w 2021 roku w Wydawnictwie Naukowym Akademii Ignatianum w Krakowie. Jest to jedna z nielicznych publikacji książkowych dotyczących problematyki małżeństw i rodzin ze

zróznicowaniem kulturowym. A wkład Autorki w refleksję teoretyczną należy już na wstępie uznać za znaczący.

Tak jak większość dorobku dr Ewy Sowy-Behtane także ta monografia ma charakter interdyscyplinarny. Wykorzystano w niej refleksje z zakresu socjologii, psychologii oraz nauk o kulturze i religii. Oczywiście Autorka w największym stopniu sięga do dorobku pedagogiki, zwłaszcza pedagogiki społecznej, ujmowanej w klasycznym ujęciu wykreowanym jeszcze w pierwszej połowie XX wieku przez Heleną Radlińską.

Jako teoretyczny cel przeprowadzonych badań Habilitantka przyjęła dostarczenie nowej wiedzy na temat znaczenia różnic kulturowych dla funkcjonowania małżeństw i rodzin wielokulturowych. Z kolei w wymiarze praktycznym zmierzała do sformułowania szeregu postulatów pedagogicznych, które umożliwiłyby poprawę funkcjonowania – w pierwszej kolejności - małżeństw i rodzin wielokulturowych, a następnie także całych społeczności wielokulturowych.

Zgodnie z tradycyjnym układem charakterystycznym dla prac empirycznych w naukach społecznych dysertacja posiada układ trzyczęściowy. Habilitantka najpierw zarysowuje teoretyczne tło podejmowanych badań, później prezentuje swój warsztat badawczy a w zwięźczeniu opisuje i analizuje osiągnięte w czasie badań wyniki.

Swoje rozważania teoretyczne Autorka rozpoczyna od przywołania uznanych za przydatne dla jej perspektywy badawczej teorii małżeństwa i rodziny. Oczywiście słusznie badaczka skoncentrowała się na małżeństwach i rodzinach zróznicowanych kulturowo. Punktem wyjścia było założenie, że *małżeństwo wielokulturowe to p r a w n i e (podkreślenie moje MS) zawarty związek dwojga ludzi, deklarujących pochodzenie z/ przynależność do dwóch (lub więcej) odmiennych większych całości kulturowych*. Warto zwrócić uwagę, że taka konstatacja poza marginesem rozważań i badań lokuje związki niezalegalizowane, których w obecnych czasach jest coraz więcej. To formalne zastrzeżenie nie dotyczy już rodziny wielokulturowej, którą Habilitantka definiuje jako: małą grupę społeczną, składającą się z rodziców oraz ich dzieci, którzy deklarują pochodzenie z dwóch (lub więcej) odmiennych, większych całości kulturowych, lub deklarują przynależność do takich grup. Oczywiście aspekt genetyczny i identyfikacyjny mogą współwystępować.

Analizując fazę inicjowania związków zróznicowanych kulturowo dr Ewa Sowa-Behtane nawiązała do interesujących teorii. Były to teoria bodźca-wartości-rol (SVR) Bernarda Mursteina oraz teoria Tima B. Heaton'a oraz Cardella K. Jacobsona, traktująca o zmianach w dynamice zawieranych małżeństw mieszanych zależnych od intensywności międzygrupowych kontaktów. Trochę zaskakujące w kontekście kluczowych dla rozważań

habilitantki różnic kulturowych jest odwoływanie się do koncepcji Roberta Wincha traktującej o podłożu *h o m o g a m i i* (podkreślenie moje MS) małżeńskiej. Jak zaznacza to sama Autorka monografii, według tej koncepcji *cechy społeczno-demograficzne partnerów* *zakreślają „pole wybieralności”, do którego należą osoby o takiej samej bądź podobnej biografii społecznej, z którymi w sposób najbardziej prawdopodobny wejdzie się w interakcje.* Habilitantka konkretyzuje owo *pole wybieralności* pisząc, że stanowią je *takie zmienne jak rasa, pochodzenie etniczne, religia, dochody, poziom wykształcenia, wiek, status społeczno-ekonomiczny, wielkość grupy zawodowej oraz miejsce zamieszkania.* Zwłaszcza pierwsze dwie zmienne są charakterystyczne dla powstawania różnic kulturowych. Same zaś różnice są katalizatorami dla większości z wymienionych w dalszej kolejności. Wszak w kulturach o różnym podłożu etnicznym bądź konfesyjnym mogą istnieć bardzo zróżnicowane standardy związane z dochodami, statusem wykształcenia czy też wiekiem przyszłych małżonków. W kontekście całości podejmowanej przez Habilitantkę refleksji dotyczącej zróżnicowanych kulturowo małżeństw i rodzin niespójnie brzmi fraza że: *dobór małżonka charakteryzuje tendencja do homogamii na pierwszym etapie znajomości.*

W analizach kontekstów akulturacyjnych Autorka monografii nawiązuje do koncepcji jednego z twórców polskiej pedagogiki międzykulturowej Jerzego Nikitorowicza. Trafnie przywołuje jego dwa typy akulturacji, niesymetryczną i symetryczną. W kontekście badań prowadzonych przez dr Ewę Sowę-Behtane duże znaczenie ma drugi typ, związany z relatywizmem kulturowym, w którym akulturacja jako procesu dwustronny, generuje zmiany, w tym zapożyczenia i restrukturyzację treści, w obu jednostkach należących do różnych kulturowych systemów. Innym wątkiem trafnie przywoływanym z dorobku Jerzego Nikitorowicza jest jego refleksja dotycząca pogranicza kulturowego i jego roli w wychowaniu, a zwłaszcza kształtowania się tożsamości kulturowej jednostki na pograniczu kultur. W tym samym duchu przywoływane są dokonania Marty Urlińskiej i Alicji Szerląg.

Habilitantka twórczo nawiązuje także do dorobku innych polskich uczonych zajmujących się problematyką różnic kulturowych w kontekście małżeństwa i rodziny m.in. Tomasza Biernata, Anny Piekut czy Pawła Kubickiego.

Odnosząc się do warsztatu badawczego wykorzystanego przez Habilitantkę w badaniach opublikowanych w monografii wskazanej jako główne osiągnięcie naukowe należy rozpocząć od stwierdzenia Autorki opisującego wykorzystaną przez nią strategię badawczą. Dr Ewa Sowa-Behtane nazywa go paradygmatem interpretatywnym, w którym najważniejsze jest podejmowanie próby rozumienia świata z *poziomu subiektywnych doświadczeń.* Jak podkreśla Habilitantka chodzi także o interpretowanie badanej

rzeczywistości bardziej z perspektywy uczestnika zdarzeń, niż ich obserwatora. Warto w tym miejscu zauważyć, że badaczka jest w szczególny sposób uprawniona do przyjęcia takiej strategii badawczej, gdyż przez wiele lat uczestniczyła w społecznym ruchu związanym z funkcjonowaniem rodzin wielokulturowych. Dysponuje więc unikalnym potencjałem umożliwiającym badanie rzeczywistości w sytuacji bycia w niej „zanurzonym”. Wykorzystane podejście metodologiczne pozwala na docieranie do rzeczywistości społecznej pojmowanej jako sieć intersubiektywnych znaczeń, u wspólnianych w trakcie interakcji. Przyjęcie strategii badań jakościowych wydaje się jak najbardziej uzasadnione w przypadku wybranego przez Habilitantkę przedmiotu badań.

Badaniami zaprezentowanymi w monografii objęto 31 kobiet narodowości polskiej, które wyszły za mąż za mężczyzn innej narodowości. Mężczyźni ci reprezentowali różne kultury. Badane kobiety miały zróżnicowany wiek, oraz różny poziom wykształcenia, zamieszkiwały różne kraje. Różnice obejmowały także ich staż małżeński oraz liczbę dzieci. Jak podkreśla Habilitantka zastosowany przez nią dobór próby pozwolił jej na *uchwycenie zmienności i różnorodności badanego zjawiska*.

Główne pytanie, na które badaczka szukała odpowiedzi brzmiało: *Jakie znaczenie mają różnice kulturowe dla funkcjonowania małżeństw i rodzin wielokulturowych?* Warto jednak zauważyć, że prezentowana w monografii analiza procesu nadawania znaczenia różnicom kulturowym, zarówno w perspektywie aksjologicznej (*wartościowania*), jak i semiotycznej (*nadawania sensów*) dotyczy jedynie kobiet. Ten fakt - w moim przekonaniu - w niedostatecznym stopniu jest eksponowany przez badaczkę.

Prezentując wyniki badań Habilitantka zauważa za Heatonem i Jacobsonem, że mówiąc możemy zarejestrować wzrastającą dynamikę zawierania mieszanych małżeństw. Zapewne w dużej części jest to efektem nasilających się kontaktów międzykulturowych. Mobilność, łatwiejsze poruszanie się po świecie, czego efektem są między innymi migracje zarobkowe, niewątpliwie zwiększają prawdopodobieństwo zawierania mieszanych kulturowo związków małżeńskich. W przypadku badanych przez dr Ewę Sowę-Behtane kobiet to właśnie ułatwiona możliwość migracji doprowadziła do zawarcia 19 międzykulturowych związków. Wcześniej w Europie Wschodniej większość małżeństw mieszanych zawierano na historycznym pograniczu kultur, gdzie ma miejsce naturalna dyfuzja zbiorowości o różnych etnosach oraz religiach/wyznaniach.

Warto podkreślić za Autorką monografii, że uzyskane przez nią wyniki są zgodne z założeniami Mieczysława Płopy, zgodnie z którymi osoby budujące trwałe związki małżeńskie w wyborze życiowego partnera kierują się przede wszystkim wzajemną miłością.

Mimo przyjęcia jakościowej strategii badań Habilitantka nierzadko wykazuje skłonność do opisu wyników charakterystycznego dla pomiaru, związanego nierozłącznie ze strategią ilościową. Przykładem jest następujący fragment omówienia wyników badań zawarty w Autoreferacie stanowiącym część dokumentacji habilitacyjnej. „W i ę k s z o ś ć (podkreślenie moje MS) badanych małżeństw posiadała ś r e d n i b a d Ź w y s o k i p o z i o m (podkreślenie moje MS) podobieństwa w doborze partnera. Jedynie w 6 przypadkach p o z i o m (podkr. MS) podobieństwa był n i s k i (podk. MS), a w jednym z tych przypadków małżeństwo różniło się wszystkimi 9 badanymi cechami. Z wypowiedzi badanych jednoznacznie wynikało, że zdecydowanie najważniejszą cechą różniącą małżonków, wymagającą dużej tolerancji oraz otwartości, szczególnie w przypadku posiadania dzieci, była religia. Innym bardzo ważnym wskaźnikiem do interpretacji wyników w aspekcie wyznawanej religii był fakt konwersji na religię swojego męża aż przez 13 z 31 badanych, c o s t a n o w i ł o p o n a d 33% (podkreślenie MS). Taki sposób prezentowania wyników badań znacząco osłabia konsekwencję w stosowaniu przyjętego paradygmatu metodologicznego.

Istotnym wymiarem różnic kulturowych uwzględnianych przez Habilitantkę był wymiar religijny. Ciekawe, że dr Ewie Sowie-Behtane udało się dotrzeć do prawie równolicznej grupy badanych kobiet, które funkcjonowały w związkach z różnymi religiami oraz tych, których partner był związany z tą samą religią co one. Dało to podstawy do analizy zebranego materiału pod kątem tego właśnie kryterium. Nawiązując do typologii akulturacji stosowanej m.in. przez Jerzego Nikitorowicza Autorka monografii stwierdziła, że w wielu przypadkach badane kobiety deklarowały w wywiadach, że różne kultury religijne są uwzględniane w życiu rodzinnym, co ważne kobiety te zwracały uwagę – zgodnie z istotą relatywizmu kulturowego - że żadna z religii nie jest traktowana w rodzinie jako ważniejsza od drugiej. Ten typ akulturacji, jest klasycznym typem o charakterze symetrycznym. W drugim typie różnicowania opartego o kryterium religijne badane kobiety deklarowały, że religia męża nie jest obecna w ich wspólnym życiu, a jest to zwykle związane z tym, że mąż nie nadaje znaczenia kwestii kultywowania tradycji religijnych, z których wyrósł.

Po przeanalizowaniu wyników swoich badań Habilitantka stwierdziła, że zgromadzony przez nią materiał potwierdza obecny wcześniej w literaturze pogląd, że małżonkowie muszą zmagać się przejawami niechęci wobec stanu w jakim się znaleźli, także ze strony najbliższej rodziny. Jak zauważa Habilitantka może on wynikać z ciągle silnej w wielu środowiskach ksenofobii. A efektem takiej niechęci może być nawet społeczny ostracyzm. Pocieszające jest to, że często w takich sytuacjach pojawia się małżeński solidaryzm i badane kobiety wspierają swoich partnerów i odgrywają rolę kulturowego tłumacza rzeczywistości społeczno-

kulturowej, w której się znalazły. Ważne jest także to, że wyraźnie obecny jest wśród badanych kobiet pogląd, że ich najbliższe otoczenie po wstępnie niechętnych, opartych na stereotypach reakcjach, z czasem zmienia swoje opinie z negatywnych na pozytywne. Przeciwna tendencja nie została zanotowana.

Koncentrując się na strategiach wychowawczych związanych ze zróżnicowaniem kulturowym Habilitantka stwierdziła, że dominuje strategia oparta na rodzicielskim konsensusie, którego efektem było zastosowanie zasady dwukulturowego i dwujęzycznego wychowania dzieci. Badane kobiety zaznaczały, że takie postępowanie ma w przyszłości dać dziecku szansę na samodzielne skonstruowanie własnej tożsamości społeczno-kulturowej. Podkreślały one także bardzo silnie wartość zróżnicowanej kulturowo rodziny w rozwoju dziecka, opisując go jako dodatkową szansę stającą przed ich dziećmi.

Habilitantka próbowała również dociec jakie aspekty funkcjonowania w rodzinie z różnicami kulturowymi mogą być postrzegane przez badane kobiety jako zagrożenia i które z nich mogą skutkować pojawieniem się konfliktów. Wiele badanych wskazało na potencjalne źródła zagrożeń, które dr Ewa Sowa-Behtane ulokowała w dwu wyróżnionych przez siebie grupach, jedna z nich dotyczyła czynników wewnątrzrodzinnych druga zaś czynników nie związanych z rodziną. W wywiadach pojawiły się także sposoby rozwiązywania konfliktów. Zdaniem badanych najważniejsza droga związana jest z budowaniem kompromisów, które prowadzą do konstruktywnego łączenia elementów obu kultur.

Istotnym elementem refleksji Habilitantki związanym z przeprowadzonymi przez nią badaniami było wyodrębnienie pięciu grup postulatów pedagogicznych. Stanowiły je: *wsparcie dla małżeństw i rodzin wielokulturowych, edukacja międzykulturowa, komunikacja międzykulturowa, autokreacja międzykulturowa oraz dialog międzyreligijny*. W oparciu o wyniki badań ale także własne doświadczenia dr Ewa Sowa-Behtane zaproponowała całą gamę propozycji wsparcia rodzin z różnicami kulturowymi.

- Jedną z nich jest tworzenie instytucjonalnych form oferujących wsparcie rodzinom wielokulturowym. Tu nawiązuje do Stowarzyszenia Rodzin Wielokulturowych, które zostało powołane do życia między innymi jako efekt realizowanych przez Habilitantkę badań wśród rodzin wielokulturowych. Stowarzyszenie prowadziło poradnictwo specjalistyczne: w tym prawne, psychologiczne i rodzinne, a także umożliwiało mediację oraz terapię rodzinną. Istotna była także realizacja przez Stowarzyszenie elementów edukacji międzykulturowej na rzecz społeczności funkcjonującej w ramach kultury dominującej.

W wyniku przeprowadzonych badań Autorka monografii formułuje odpowiedzi na postawione w fazie koncepcyjnej pytania. Rezultaty badań dr Ewy Sowy - Behtane wzbogacają

naszą wiedzę dotyczącą pedagogicznych kontekstów funkcjonowania wielokulturowych małżeństw i rodzin. Wiedza ta ma charakter interdyscyplinarny i stanowi istotny przyczynek do wzbogacenia refleksji nie tylko w zakresie dyscypliny pedagogika, ale też w dyscyplinach pokrewnych. Z perspektywy pedagogicznej niezwykle istotne jest sformułowanie przez Habilitantkę szeregu postulatów pedagogicznych, oraz wskazanie przykładów dobrych praktyk, które z dużym prawdopodobieństwem mogą polepszyć codzienne funkcjonowanie małżeństw i rodzin zróżnicowanych kulturowo.

Praca wskazana przez Habilitantkę jako główne osiągnięcie naukowe prezentuje nową argumentację dotyczącą specyfiki zmian społeczno-kulturowych, których jesteśmy świadkami. Autorka monografii ukazuje sylwetkę pedagoga upodmiotowionego który nie tylko potrafi dostrzec te zmiany, ale także podejmuje próby zmierzenia się z nimi. Z satysfakcją przyjmując, że wśród instrumentów służących poprawie sytuacji Autorka monografii widzi wykorzystanie dorobku edukacji międzykulturowej. Dr Ewa Sowa - Behtane uważa wręcz, że sięganie do refleksji z zakresu edukacji międzykulturowej staje się koniecznością. Swoimi rozważaniami stanowiącymi efekt przeprowadzonych badań Habilitantka bez wątplenia dokłada nowe cegiełki do dotychczasowego dorobku pedagogiki międzykulturowej w Polsce. W szczególności na uwagę zasługują: zaproponowanie autorskiej typologii rodzin z wykorzystaniem kryterium religijnego, oraz stworzenie nowej klasyfikacji małżeństw zróżnicowanych kulturowo na bazie kryterium jakim są style życia małżonków.

Posiadane przez dr Ewę Sowę – Behtane doświadczenie związane z zanurzeniem w wielokulturowym świecie pozwoliło jej na wygenerowanie szeregu argumentów o charakterze prakseologicznym, które mogą się przyczynić do stwarzania odpowiednich warunków, sprzyjających wspieraniu małżeństw i rodzin z różnicami kulturowymi.

- Monografia stanowiąca podstawę postępowania habilitacyjnego nacechowana jest duchem innowacyjności, zwłaszcza dotyczy to działań społecznych. Książka przez swój potencjał może wpływać nie tylko na charakter refleksji o roli różnic kulturowych w elementarnej instytucji społecznej – jaką jest rodzina, w wielu przypadkach może nawet zmieniać podstawy oglądu świata w analizowanym zakresie rzeczywistości społecznej. Bez wątplenia monografia stanowi znakomite źródło do zmiany stereotypowych schematów postrzegania małżeństw i rodzin zróżnicowanych kulturowo.

- Użyta przez Habilitantkę strategia metodologiczna, umożliwiła dostrzeżenie skomplikowania dotykanej naukowo materii, zwrócenia uwagi na detale, które zwykle umykają przy użyciu strategii badawczej opartej na pomiarze, czyli badaniach ilościowych.

- Treści monografii można postrzegać w kategoriach innowacji pedagogicznej, ponieważ pokazują one nowatorskie rozwiązania organizacyjne, mające na celu poprawę jakości funkcjonowania małżeństw i rodzin wielokulturowych. Warto zwrócić uwagę na propozycje specjalistycznej diagnostyki rodzin zróżnicowanych kulturowo, która prowadziłyby do powoływania ukierunkowanych na potrzeby takich rodzin specjalistycznych poradni. Ciekawą propozycją jest uruchamianie sprofilowanych kursów dla kandydatów na małżonków uwzględniających różnice kultur, z których się wywodzą. Zwłaszcza w sytuacji, kiedy te różnice dotyczą skrajnie różniących się etnosów bądź religii.

- **Opinia dotycząca pozostałych osiągnięć**

Wszystkie swoje osiągnięcia (poza monografią habilitacyjną) Habilitantka zaprezentowała na kilku wyróżnionych przez siebie polach. Pierwszym z nich jest osadzona w tradycji pedagogiki rodziny **refleksja związana z funkcjonowaniem w polskich uwarunkowaniach małżeństw i rodzin wielokulturowych oraz funkcjonowaniem Stowarzyszenia Rodzin Wielokulturowych.**

Początki badań z tego zakresu dr Ewy Sowy – Behtane sięgają okresu przygotowywania przez nią rozprawy doktorskiej. Wtedy dotyczyło to obecności w życiu rodziny dzieci związanych z subkulturami młodzieżowymi. Jak wielokrotnie podkreśla sama Habilitantka, takie a nie inne zainteresowania naukowe, są efektem jej własnej trajektorii biograficznej. Sama bowiem urodziła się w rodzinie imigranckiej w Niemczech, gdzie spędziła dzieciństwo. W dojrzałej fazie życia dr Sowa – Behtane była współzałożycielką a później prezesem Stowarzyszenia Rodzin Wielokulturowych.

Przedstawione poniżej – wybrane osiągnięcia – zaliczone zostały przez Habilitantkę do nurtu związanego z pedagogiką rodziny.

Ważnym etapem było rozpoczęcie w 2015 roku realizacji projektu badawczego *Pedagogika rodzin wielokulturowych*. Wyniki badań przeprowadzonych w projekcie zostały zaprezentowane w artykule: *Czas wolny przedszkolaków z rodzin wielokulturowych* zamieszczonym w periodyku "Edukacja elementarna w teorii i praktyce".

Kolejny projekt, realizowany tak jak poprzedni w ramach badań statutowych Akademii Ignatianum w 2016 roku, zatytułowany był „*Małżeństwa binacjonalne oraz związki międzykulturowe*”. Jego efektem była monografia zespołowa, której inicjatorem i redaktorem naukowym była dr Ewa Sowa-Behtane. Książka nosiła tytuł *Relacje międzykulturowe* i została wydana w 2016 roku przez Wydawnictwo Ignatianum. W tym samym roku, w tej samej

oficynie wydawniczej ukazała się pionierska w polskiej perspektywie monografia autorska w całości poświęcona problematyce rodzin zróżnicowanych kulturowo zatytułowana *Rodziny wielokulturowe*.

Kolejny projekt badawczy, w który zaangażowana była Habilitantka nazywał się „*Małżeństwa binacjonalne*”. Jego efektem był tekst zatytułowany *Binational Marriages and Multicultural Educational Environment*, zamieszczony w publikacji zbiorowej *Society, Integration, Education. Proceedings of the International Scientific Conference May 27th-28th, 2016, Volume III*, wydanej w 2016 roku przez Tehnologiju Akademija w Rezekne na Łotwie. Także w tym jakże płodnym roku 2016 ukazały się dwa artykuły. Pierwszy w periodyku "Studia Paedagogica Ignatiana" był zatytułowany *Małżeństwo dwunarodowościowe a kryzys systemu wartości*, drugi zaś dr Ewa Sowa – Behtane opublikowała w "Roczniku Komisji Nauk Pedagogicznych PAN" i nosił on tytuł *Poradnictwo pedagogiczne skierowane do rodzin wielokulturowych*.

Zwieńczeniem osiągnięć publikacyjnych w roku 2016 był artykuł naukowy, który znalazł się na łamach czasopisma „*World Journal of Theoretical and Applied Sciences*”. Tekst nosił tytuł *Recepcja kultury obcej przez Polki tworzące małżeństwa binacjonalne*. W roku 2017 opublikowane zostały dwa teksty autorstwa dr Ewy Sowy – Behtane, które mieszczą się w prezentowanym tu nurcie. Pierwszy nosi tytuł *Rodzina wielokulturowa w sytuacji konfliktów i zagrożeń* i ukazał się w czasopiśmie "Wychowanie w Rodzinie". Drugi zaś, zatytułowany *The Assertiveness in the Process of Transformation of Identity in Multicultural Marriages* został opublikowany w „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika.

Efektom badań realizowanych w roku 2018 były dwa rozdziały opublikowane w monografiach zbiorowych. Pierwszy nosił tytuł *Wychowanie do wartości w rodzinach wielokulturowych*, i został wydany w pracy: *Życie wartościowe w perspektywie aksjologii pedagogicznej* redagowanej naukowo przez Agatę Cudowską, drugi: *Dzieci z rodzin wielokulturowych w polskiej szkole*, ukazał się w pracy zbiorowej: *Edukacja wobec migracji. Konteksty glottodydaktyczne i pedagogiczne*, wydanej przez Księgarnię Akademicką w Krakowie.

Ważnym tekstem był opublikowany w tym samym roku na łamach czasopisma „Kultura-Społeczeństwo-Edukacja” artykuł: *Stowarzyszenie Rodzin Wielokulturowych – organizacja pozarządowa reprezentująca interesy osób odmiennych kulturowo*.

Kolejny rok 2019 zaowocował wydaniem w cenionym periodyku „Edukacja międzykulturowa” artykułu *Jakość związku małżeństw wielokulturowych*. Rok później dr Ewa Sowa – Behtane

w czasopiśmie „Studia Paedagogica Ignatiana” opublikowała artykuł *Marital Selection in Intercultural Marriages*.

Poza aktywnością publikacyjną Habilitantka wynikami swoich badań w zakresie pedagogiki rodziny dzieliła się podczas wystąpień na wielu konferencjach naukowych w ważnych ośrodkach akademickich, m.in. w: Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (2016), w Uniwersytecie Wrocławskim (2016), w Akademii Technologicznej w Rezekne na Łotwie (2016), w Uniwersytecie w Białymstoku (2016 i 2019)

Drugim wyróżnionym przez Habilitantkę obszarem jej pracy naukowej była **edukacja międzykulturowa**. Badania w tym obszarze rozpoczęła ona już w 2016 roku, a ich efektem była praca: *Rola pedagoga społecznego w edukacji wielokulturowej, międzykulturowej i transkulturowej*, która ukazała się w monografii zbiorowej „*Možnosti uplatnění sociálního pedagoga/sociální pedagogiky v současné společnosti*“, wydanej w Czechach w Hradec Králové. Rok później ukazał się tekst zatytułowany *Afrykańskie tańce, arabskie baśnie, polskie zwyczaje i rosyjskie bajki jako naturalne elementy edukacji międzykulturowej*, opublikowany w monografii zbiorowej wydanej przez Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie.

Próba teoretycznej refleksji związanej z istotą i zadaniami edukacji międzykulturowej w Polsce znalazła się w publikacji *Intercultural education in Poland*, w pracy zbiorowej *Pedagogy, education and instruction. Conference Proceedings 3rd International Scientific Conference. Mostar, 21st* wydanej przez Uniwersytet w Mostarze. Kolejny artykuł związany był z pracą wychowawczą realizowaną w szkołach i przedszkolach z dużym odsetkiem dzieci cudzoziemskich. Tekst zatytułowany *Wielokulturowe przedszkole/wielokulturowa szkoła jako idealna przestrzeń dla edukacji międzykulturowej (na przykładzie przedszkoli i szkół krakowskich)* Habilitantka opublikowała w roku 2018 w periodyku "*Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna*".

Aktywność naukowa także w omawianym tu obszarze związana była z wystąpieniami konferencyjnymi. Miały one miejsce na uniwersytetach w: Hradec Králové (2015), w Mostarze (2016), w macierzystym Ignatianum w Krakowie (2016 i 2018), w Kijowie (2018), w cieszyńskiej filii Uniwersytetu Śląskiego (2019, 2022), w Tokio (2019) i w Tel Awiwie (2021).

Kolejny wyznaczony przez samą Habilitantkę obszar jej aktywności naukowej to **integracja imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym**, który lokuje ona w pedagogice społecznej. Pierwszą aktywnością naukową w tym zakresie, która znalazła efekt końcowy w postaci publikacji była integracja cudzoziemców w Polsce w opiniach ich życiowych

partnerek. W 2013 roku ukazał się artykuł w pracy zbiorowej: *Segregacja integracja inkluzja* zatytułowany *Integracja cudzoziemców w Polsce w opiniach ich życiowych partnerek*. Później dr Ewa Sowa-Behtane postanowiła przyjąć szerszą perspektywę i w 2016 roku opublikowała rozdział *Social Inclusion of Foreigners in Poland*, w monografii pokonferencyjnej wydanej w Sofii. Rok później ukazał się tekst *Integracja społeczna imigrantów żyjących w związkach małżeńskich z obywatelami Polski*, zawarty w pracy: *Kryzys migracyjny. Perspektywa społeczno-kulturowa*. pod redakcją Barbary Pasamonik i Urszuli Markowskiej-Manista. Następnie prezentowana tu problematyka była kontynuowana w publikacji - *Animacja jako metoda aktywizacji społecznej imigrantów (na przykładzie Krakowa)*, którą Habilitantka zamieściła w pracy zbiorowej: *Animacja synergiczności działań edukacyjno-prospołecznych wobec wyzwań współczesności*, pod własną redakcją oraz Krystyny Duraj-Nowakowej i Jarosława Charchuły. Monografia ukazała się nakładem Wydawnictwa Naukowego Akademii Ignatianum w Krakowie w 2018 roku. Jeden z ostatnich artykułów naukowych opublikowanych przez Habilitantkę dotyczy właśnie omawianego tu obszaru. Ukazał się on w periodyku „*Studia Paedagogica Ignatiana*” w 2023 roku i nosi tytuł *Integracja imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym. Na przykładzie uczestnictwa w tradycjach, świętach, uroczystościach i życiu kulturalnym*.

Osiągnięcia naukowe z prezentowanego tu obszaru były także przedmiotem aktywności konferencyjnej Habilitantki. Były to między innymi: konferencja we Wszechnicy Świętokrzyskiej w Kielcach w roku 2015, konferencja w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie w roku 2016, Międzynarodowa Konferencja Bulgarian Comparative Education Society (BCES) w Sofii także w roku 2016, czy też międzynarodowa Konferencja Naukowa w macierzystej Akademii Ignatianum w Krakowie w roku 2017 oraz Międzynarodowa Konferencja Naukowa WERA 2021 w Santiago de Compostella w roku 2021.

Konkluzja

Dorobek naukowy dr Ewy Sowy-Behtane oceniam bardzo wysoko. Jest on zarazem wszechstronny ale jednocześnie spójny naukowo. Uwagę zwraca umiędzynarodowienie zarówno w sferze udziału w licznych konferencjach naukowych za granicami Polski oraz publikacje w języku angielskim. Habilitantkę cechuje także aktywność w innych niż jej macierzysta uczelniach. Co stanowi istotny walor przy ocenie dorobku habilitacyjnego. Nie bez znaczenia jest także konsekwencja w prowadzeniu kariery naukowej w oparciu o jasną perspektywę analizy rzeczywistości społeczno-kulturowej.

Reasumując, dorobek doktor Ewy Sowy-Behtane w obszarach naukowym, dydaktycznym oraz organizacyjnym oceniam pozytywnie. Jestem przekonany, że jej osiągnięcia, a zwłaszcza monografia przedstawiona przez Habilitantkę jako główne osiągnięcie, wnoszą nowe treści do refleksji pedagogicznej, a zwłaszcza pedagogiki społecznej i stanowiącej jej nową odnogę pedagogiki międzykulturowej. Uznaję to za znaczący wkład w rozwój polskiej pedagogiki, a tym samym stwierdzam, że Habilitantka spełnia wymogi sformułowane w obowiązującej Ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku, Dz. U. 2023 poz. 742 z późniejszymi zmianami). W związku z tym wnoszę o dopuszczenie doktor Ewy Sowy-Behtane do dalszych etapów postępowania zmierzających do nadania Jej stopnia doktora habilitowanego nauk społecznych w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika. Rekomenduję Komisji habilitacyjnej powołanej przez Uniwersytet Ignatianum w Krakowie wystąpienie z wnioskiem o nadanie doktor Ewie Sowie-Behtane stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie pedagogika.

Białystok 28 grudnia 2023 roku

Uniwersytet Ignatianum